

РОЛЬ ВИБІРКОВИХ ДИСЦИПЛІН У СУЧАСНІЙ ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

THE ROLE OF ELECTIVE DISCIPLINES IN MODERN INCLUSIVE EDUCATION

У статті розкривається сутність вибору дисциплін дітьми з особливими потребами і вплив на їх розвиток та навчання в залежності від виду вад і проблем створеного позитивного внутрішнього та зовнішнього безбар'єрного (інклюзивного) середовища. Основним завданням психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу в школі вважається підтримка комфортного освітнього соціального середовища, яке сприяє повному розкриттю та розвитку пізнавальних, особистісних і творчих ресурсів дитини. Учні з особливими потребами мають чималі психологічні бар'єри під час навчання. Для вирішення тих чи інших проблем потрібно створювати необхідні умови для відповідної підготовки цих дітей. Це і називається адаптацією навчального процесу. Педагоги вчать розуміти потреби учнів, які хронічно відстають, здобувають уміння об'єктивно оцінювати їхні знання, вміння та навички. Як ми розуміємо, є діти з різними проблемами, до кожного потрібен свій підхід, тому завжди треба поєднувати й різні методи навчання. Це сприяє проведенню цікавих уроків, що дає можливість учням з особливими потребами розкрити свій внутрішній потенціал. У свою чергу вибіркові дисципліни надають можливість більш повного забезпечення освітніх кваліфікаційних вимог, здійснення поглибленої підготовки, що сприяє розширенню світогляду учня та реалізації його освітніх інтересів. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з основних демократичних ідей – усі діти є цінними. Тому впровадження в школах вибіркових дисциплін для дітей з особливими потребами – це одна з новітніх форм освіти, яка дасть можливість «особливим» та здорівим дітям разом навчатись, здобувати нові вміння і досліджувати світ. Адже такі діти більш прихильно ставляться до оточення, їхня цікавість до навчання та спілкування зростає. З'являється почуття гордості за себе і розуміння своєї значущості, що передують позитивним змінам, які мотивують дітей з різного роду вадами до нових звершень.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, адаптація, модифікація, вибіркова дисципліна.

This article reveals the essence of the choice of disciplines by children with special needs and a positive impact on development and their learning. Depending on the type of defects and problems of creating a positive internal and external barrier-free – inclusive – environment. The main task of psychological and pedagogical support of the educational process at school is to maintain a comfortable educational social environment, which contributes to the full disclosure and development of cognitive, personal and creative resources of the child. Pupils with special needs have considerable psychological barriers during their studies. To solve certain problems, it is necessary to create the required conditions for the appropriate training of these children. It is called the adaptation of the learning process. Educators learn to understand the needs of chronically retarded children, gain the ability to objectively assess their knowledge, skills and abilities. As we understand, children have different problems and each needs its own approach, so you should always combine different teaching methods. This facilitates interesting lessons, which enables pupils with special needs to unleash their inner potential. In turn, elective disciplines provide an opportunity to ensure the educational qualification requirements more fully, the implementation of in-depth training, which contribute to the expansion of the student's worldview and the realization of his educational interests. The concept of inclusive education reflects one of the basic democratic ideas – all children are valuable. Therefore, the introduction of elective courses in schools for children with special needs is one of the newest forms of education, which will allow "special" and healthy children to learn together, acquire new skills and explore such an interesting world. After all, such children are more sympathetic to the environment, and interest in learning and communication is growing. There is a sense of pride in oneself and an understanding of one's significance, which precedes the positive changes that motivate children with various disabilities to new achievements.

Key words: inclusion, inclusive education, adaptation, modification, elective discipline.

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.13>**Хлопик І.Я.,**аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Більшість учителів витрачають час на запитання, покликані встановити, чого учень не знає, а справжнє мистецтво постановки запитання полягає в тому, щоб з'ясувати, що учень знає або здатний пізнати.

Альберт Ейнштейн

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Питання інклюзивної освіти останнім часом є дуже актуальним, адже кількість дітей з особливими потребами збільшується. З чим же пов'язаний термін «інклюзивна освіта»?

Інклюзивна освіта («інклюзія» з англійської – залучення) передбачає створення освітнього середовища, яке би відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її

психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцевим проживанням [1, с. 8].

У нашій державі вже давно відбувається інтегроване навчання дітей з особливими потребами, і педагоги розцінюють, що це і є початкова ступінь інклюзії – педагогіки рівних можливостей.

Основним завданням психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу в школі з інклюзивною формою навчання вважається

підтримка комфортного освітнього соціального середовища, яке сприяє повному розкриттю та розвитку пізнавальних, особистісних і творчих ресурсів дитини [2, с. 22].

Мета статті. Проблематика даної статті полягає у виборі певних дисциплін математичного спрямування дітьми з особливими потребами та вплив на їхній розвиток та мислення. Оточення може стимулювати й активізувати внутрішні адаптивні ресурси особистості, а також пригнічувати її. Успішність реальних контактів, спільних практик для розвитку і становлення особистості вимагає подолання соціальної дистанції, орієнтації на спільність і навіть солідарність.

Виклад основного матеріалу. Конвенція про права людей з інвалідністю дає визначення щодо дітей з інвалідністю як дітей, які мають тривалі порушення, що обмежують їхню здатність до повної та ефективною участі в житті суспільства нарівні з іншими під час взаємодії з фізичними, соціальними, економічними та культурними бар'єрами.

До дітей з інвалідністю належать такі категорії:

- діти з фізичними порушеннями (діти, які просуваються в інвалідних візках);
- діти з інтелектуальними порушеннями (наприклад, ті, що переживають депресію);
- діти з інтелектуальними порушеннями або із труднощами в навчанні;
- діти із сенсорними порушеннями, в тому числі ті, які чууть і не бачать.

Деякі діти мають комплексні порушення і є найбільш вразливими. Важливо пам'ятати, що вони мають такі самі права, що й інші діти, тому слід докладати зусиль, щоб ці права були реалізованими.

Усі порушення поділяють на дві найбільш загальні групи:

- вроджені порушення, спричинені шкідливим впливом на плід генетичних факторів, інтоксикацій, інфекцій, травм; порушенням живлення, гормональними розладами, резусною несумісністю груп крові матері та дитини; впливом медичних препаратів, алкоголю, наркотичних та отруйних речовин;
- набуті порушення, зумовлені переважно різноманітними шкідливими впливами на організм дитини під час народження та в наступні періоди розвитку (механічні пошкодження плоду, тяжкі пологи, пологова асфіксія, крововиливи в мозок, інфекційні захворювання тощо) [3, с. 14–15].

Основним завданням психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу в школі вважається підтримка комфортного освітнього соціального середовища, яке сприяє повному розкриттю та розвитку пізнавальних, особистісних і творчих ресурсів дитини. Варто підтримувати в дитини впевненість у своїх силах, прагнення до

пізнавальної діяльності; запобігати різним змінам у психічній діяльності, в поведінці та загальному стані дитини та адекватно реагувати на них [2, с. 27].

Учні з особливими потребами мають чималі психологічні бар'єри під час навчання. Для вирішення тих чи інших проблем потрібно створювати необхідні умови для відповідної підготовки цих дітей. Це і називається адаптацією навчального процесу. Педагоги вчать розуміти потреби учнів, які хронічно відстають, здобувають уміння об'єктивно оцінювати їхні знання, вміння та навички. Як ми розуміємо, є діти з різними проблемами, та до кожного потрібний свій підхід, тому завжди треба поєднувати й різні методи навчання. Це сприяє проведенню цікавих уроків, що дає можливість учням з особливими потребами розкрити свій внутрішній потенціал. Щоб досягти успіху, педагогам також необхідно знати важливі стратегії забезпечення індивідуалізації навчання, враховуючи потреби учнів, зумовлені їхнім розвитком, інтересами і різного роду відмінностями. Такими стратегіями є адаптація (вищевказана) й модифікація (зміна, видозміна, перетворення, поява нових ознак, властивостей; якісно відмінні стани чого-небудь).

Здійснення адаптації та модифікації забезпечує доступ до навчання всіх учнів, але ці процеси є особливо важливими для забезпечення доступу до навчання учнів з особливими освітніми потребами. Для того щоб заплановані адаптації та модифікації були ефективними, учителям спочатку треба проаналізувати навчальні завдання, які вони ставлять перед учнями, щоб визначити, чи можуть учні реально досягти успіху. Під час такого аналізу вчителям важливо визначити доцільність використання навчальних завдань, передбачених навчальною програмою, в конкретній ситуації, а також доцільність використання того чи іншого методу викладання. Планування уроків для різних груп учнів потребує «проактивного» (випереджувального) підходу. Цілі й завдання навчальної програми повинні відображати весь спектр здібностей учнів класу, забезпечувати всім учням можливість активно брати участь у навчальних заняттях. Учитель мусить переконатися, що навчальний матеріал/зміст не є причиною труднощів у навчанні. Наприклад, труднощі зазвичай виникають, коли когнітивний рівень навчального матеріалу занадто високий. Це вимагає від учня навичок, яких він не має, або передбачає наявність бази знань, яка в нього відсутня. Аналізуючи цілі навчальної програми, їх відповідність можливостям дитини, розробляючи завдання для учнів з особливими потребами, педагогам необхідно:

- 1) визначити навички, які необхідні учням для виконання відповідного завдання, та знайти підтвердження того, що учні володіють цими навичками;

2) поміркувати над можливостями учнів, перед тим як перейти до наступного кроку, додатково попрактикуватися в навичках, якими вони вже оволоділи;

3) ознайомитись з ІПР учня, щоби з'ясувати, чи не відрізняються цілі, визначені в ІПР, від цілей загальної навчальної програми [3, с. 91].

Ще одним важливим складником інклюзивної освіти є «правило трикутника», вершинами якого є діти, батьки та вчителі, тобто йдеться про співпрацю з батьками. Це зумовлено низкою об'єктивних чинників, які потрібно розглядати окремо. Спочатку потрібно прийняти будь-яку позицію та поведінку батьків і з розумінням поставитись до їхніх почуттів. Бути терплячими, поступово переводити взаємини в площину партнерства, що передбачає діалог, аргументацію й обговорення, рівність учасників. Потрібно бути готовим до сприйняття іншої думки. У складних ситуаціях вибирати такий варіант співпраці, який буде корисним для дитини та її психічного і фізичного здоров'я. Ефективна організація інклюзивного навчання в школі матиме переваги для всіх учасників навчально-виховного процесу [2, с. 95].

Однією з проблем, з якими зустрічається інклюзивна освіта – це негативна думка батьків здорових дітей; школярі також по-різному ставляться до дітей з особливими проблемами, що викликає додаткові конфлікти. Але з будь-яких ситуацій є вихід, і за спільної співпраці все можливо. У своєму аналітичному звіті про результати комплексного дослідження проблем інклюзивної освіти в Україні С. Альохіна дає такі вказівки:

1. Створити для всіх дітей спільне освітнє законодавство;

2. Впроваджувати інклюзивну освіту поступово та еволюційно;

3. Будувати співпрацю з фахівцями спеціальних шкіл, залучати їх до процесу інклюзії;

4. Багато уваги приділяти вчителям, змінювати їхнє ставлення до інклюзії, оскільки в цьому – запорука успіху;

5. Проводити правові просвітницькі кампанії, спрямовані на суспільство та інформування батьківської спільноти щодо прав дітей на освіту.

Отже, настає час уваги до неповносправної дитини, чиє існування робить наше суспільство добрішим, толерантнішим, зрештою, просто нормальним людським суспільством. Так, урахування та реалізація нормативно-правового, науково-методичного забезпечення змісту освітнього процесу, використання сучасних підходів до інклюзивного навчання дітей зазначеної категорії, що включають цілеспрямовану діяльність педагогів та батьків учнів, співпрацю з командою фахівців, забезпечують ефективність навчання дітей і створюють підґрунтя для успішного навчально-корекційного результату [1, с. 16].

Поняття «вибіркова дисципліна» (з англійської *electives*) полягає в тому, що навчання орієнтоване на особистість. Така система вільного вибору дуже поширена у вищій школі, але також є неабияк затребуваною в концепції інклюзивного навчання.

Для різних видів порушень повинні підбиратись різні вибіркові дисципліни, які будуть цікавими та пізнавальними саме цій дитині з її проблемою [1, с. 25]. Основними щодо цього є порушення:

– Мовлення: системні порушення мовлення (алалія, афазія); порушення будови і функцій мовленнєвого апарату (ринолалія, дизартрія, складна дислалія); порушення читання і письма (дилексія, дисграфія); темпоритмічні порушення мовлення (заїкання); порушення мотивоутворювальної функції мови (мутизм);

– Зору: сліпота, слабкий зір, косоокість та амбліопія (косоокість із пониженням гостроти зору);

– Слуху: глухота, туговухість, пізня втрата слуху (у 3-4 роки і пізніше);

– Інтелекту: діти з відносно легкими порушеннями інтелектуального розвитку; діти з глибокими порушеннями інтелектуального розвитку; діти з найважчими порушеннями інтелектуального розвитку;

– Затримка психічного розвитку. Для цих дітей характерні гетерохронність (різночасовість) проявів відхилення і суттєві відмінності в їх вираженні та прогнозуванні наслідків. Ці відхилення зумовлені біологічними або соціальними чинниками, а також різними варіантами їх поєднання;

– Емоційні: ранній дитячий аутизм (переважання замкнутого внутрішнього життя, активна самоізоляція від зовнішнього світу); емоційні розлади, спричинені ранньою розлукою з матір'ю; фобічні тривожні розлади;

– Опорно-рухового апарату: дитячий церебральний параліч, поліомієліт, уроджена патологія опорно-рухового апарату, травматичні ушкодження спинного і головного мозку, оліартрит, захворювання скелета;

– Важкі множинні відхилення характеризуються поєднанням двох або кількох виражених психофізичних порушень.

Отже, зрозуміло, що одна вибіркова дисципліна не підходить всім категоріям порушень.

Навчальні дисципліни за вибором учня з особливими потребами або вибіркові навчальні дисципліни – це дисципліни, які вводяться дирекцією школи для більш повного задоволення освітніх потреб цих учнів, ефективного використання можливостей школи з урахуванням фізичних та психічних можливостей.

Вибіркові дисципліни надають можливість більш повного забезпечення освітніх кваліфікаційних вимог, здійснення поглибленої підготовки, що сприяють розширенню світогляду учня та реалізації його освітніх інтересів.

Дослідження і спостереження за процесом засвоєння знань учнями з інтелектуальними вадами показують, що нові поняття краще засвоюються і диференціюються, якщо вивчаються в порівнянні або протиставленні. А схожих і протилежних понять у математиці дуже багато (візьмемо до уваги вибірково дисципліну математичного спрямування). Наприклад, протилежні поняття: більше – менше, збільшити – зменшити, додавання – віднімання тощо. Існують також подібні поняття: збільшення числа на кілька одиниць, збільшення числа в кілька разів (те ж для зменшення числа), ділення на рівні частини і ділення на вміщення і т. ін., тому особливого значення на уроках математики набуває прийом порівняння. Він вимагає від учнів постійного зіставлення фактів, їхнього аналізу, а отже, активних мисленнєвих процесів.

Вибір методів на певному етапі уроку залежить від завдань, які вирішуються на цьому етапі. Наприклад, якщо за мету ставиться познайомити учнів з алгоритмом письмового множення, то варто використати метод викладу знань. У даному випадку недоцільно використовувати бесіду, оскільки учні не мають досвіду, на який можна було би спиратися; недоцільно використовувати й роботу з підручником, адже учень не зможе виділити головне, істотне під час знайомства з новим алгоритмом. Крім того, учень повинен отримати зразок послідовного викладення алгоритму множення, спостерігати правильний запис цієї дії в стовпчик.

Вибір методів визначається і змістом навчального матеріалу. Наприклад, задачу краще розв'язувати за допомогою бесіди. Під час закріплення табличних випадків додавання або віднімання, таблиці множення чи ділення вибирається метод самостійної роботи, підбираються вправи, які би вимагали відтворення в пам'яті табличних випадків (опора на репродуктивну діяльність). Під час ознайомлення учня з новим матеріалом, наприклад, з отриманням нового числа першого десятка, доцільно використовувати досвід школяра, вміння застосувати наявні знання в новій ситуації. У цьому випадку вибирається метод евристичної бесіди, й питання ставляться так, щоб активізувати продуктивну діяльність. Знайомити з одиницею вимірювання маси краще за допомогою бесіди в поєднанні з методом самостійної практичної роботи, а також застосовуючи наочний метод навчання – метод демонстрації.

Також вибір методів визначається і засобами навчання. Наприклад, як провести повторення вивчених раніше геометричних фігур? Можна організувати обведення моделей фігур, моделювання складних фігур, дидактичні гри. Якщо засобом наочності виступають креслення фігур, то доцільніше під час повідомлення нових знань застосувати методи демонстрації, спостереження.

Знання необхідно не лише передати, але й закріпити, розкрити їхні нові сторони, привести в систему, навчити учнів використовувати їх для вирішення практичних задач, формувати практичні вміння. Для цього використовують метод бесіди, метод самостійних робіт, метод роботи з підручником.

Метод бесіди найчастіше використовується для закріплення теоретичних знань (властивості геометричних фігур, правил, законів арифметичних дій тощо). Метод самостійних і практичних робіт використовується для закріплення вмінь і навичок. Самостійна робота в процесі закріплення математичних знань може бути організована по-різному. В одних випадках вона може вимагати від учнів використання лише репродуктивної (відтворюючої) діяльності. Наприклад, під час закріплення та повторення табличних випадків додавання і віднімання в межах 10 і 20, таблиці множення і ділення, системи співвідношення одиниць мір та ін. В інших – до самостійної роботи входять завдання, вправи, пов'язані із застосуванням знань у схожій ситуації (знаходження значення числового виразу, аналогічного тому, на якому відбувалося знайомство з виконанням дії, рішення аналогічних завдань та ін.). Нарешті, в самостійній роботі від учнів може вимагатися використання продуктивної творчої діяльності (застосування знань у новій ситуації, рішення нових завдань).

Вправи використовуються для формування навичок рахунку, обчислювальних умінь і навичок, умінь розв'язувати задачі тощо. Саме тут можна успішно реалізувати принцип диференційованого підходу: учні отримують варіанти завдань з урахуванням їхніх здібностей, потенційних можливостей, темпу роботи і т.д. Вправи повинні бути тісно пов'язані з життям, із практичною діяльністю учнів. Наприклад, на закріплення знань з нумерації можна навести приклади чисел, що збагачують знання учнів про навколишній світ (чисельність населення великих міст, довжину кордонів, площі морів і т.д.).

Для успішного оволодіння математичними вміннями і навичками вчитель виявляє, уточнює і формує загальнонавчальні вміння, правила поведінки в класі: вміння бачити демонстровані предмети, малюнки, слухати, правильно розуміти і виконувати вимоги вчителя, відповідати на питання, задавати питання, повторювати завдання вчителя, правильно сидіти за партою, вставати, виходити із-за парти.

Необхідно перевірити знання геометричних фігур: уміння знаходити геометричну фігуру за зразком (коло, квадрат, трикутник, прямокутник), уміння назвати фігуру, показувати названу вчителем фігуру, креслити фігуру, не маючи її зразка.

Під час з'ясування наявних арифметичних знань учитель повинен звернути увагу на

загальний розвиток дитини, на те, як вона сприймає допомогу, як добре орієнтується в середовищі, на стан мовленнєвого розвитку, на наявність загального та спеціального арифметичного словника, на наявні дефекти мовлення.

Не менш важливо встановити і ступінь розвитку моторики. Недосконалість моторики, характерна для дитини з ПІР, утрудняє оволодіння письмом, роботу з дидактичним матеріалом, роботу з лінійкою [5, с. 82-85].

Висновки. Отже, вибір методів визначається конкретними умовами навчання, та який би метод або їх поєднання не використовував учитель на вибіркових дисциплінах, зокрема математичного спрямування, він повинен урахувати психофізичні особливості учнів, доступність для них навчального матеріалу, наявність наочних і технічних засобів навчання. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з основних демократичних ідей – усі діти є цінними. Тому впровадження в школах вибіркових дисциплін для дітей з особли-

вими потребами – це одна з новітніх форм освіти, що дасть можливість «особливим» та здоровим дітям разом навчатись, здобувати нові вміння і досліджувати такий цікавий світ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Садова І. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені І. Франка, 2019. 100 с.
2. Колупасва А. Інклюзивне навчання : досвід упровадження. Київ : Шкільний світ, 2015. 200 с.
3. Логвиненко Т. Інклюзивна освіта : тексти лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені І. Франка, 2019. 198 с.
4. Альохіна С. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи : резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження. Київ, 2011. 36 с.
5. Прядко Л.О., Фурман О.О. Дидактичні умови навчання дітей з порушенням інтелектуального розвитку : методичний посібник. Суми : РВВ СОІППО, 2015. 114 с.